

В 2017 році Інститутом Східної Європи(ІСЄ) була проведена науково-пошукова експедиція «Давній Щекотин 2017р.»[14,с.4; с.4]. Досліджено територію Дитинця, церкви, оборонних споруд, ровів, валів давнього міста Щекотина, які сьогодні вкриті лісом. При дослідженні території Дитинця, церкви оборонних споруд, ровів, валів давнього Щекотина, було знайдено залізні предмети: кільця, фрагменти долота, залізні обклади, залізний дріт, а також гончарна кераміка IX-X епохи Великої Білої Хорватії та XII-XIII ст. епохи Перемишльської та Галицької Русі[5;7. Св.1, 2, 3, 4].

Св. 1.Територія від церкви в сторону дитинця та боярського палацу давнього міста Щекотина.

Св. 2.Старожитності IX-XIII століть знайдені від церкви в сторону дитинця давнього міста Щекотина.

Св. 3. Територія розміщення церкви на дитинці давнього міста Щекотина.

Св. 4. Старожитності IX-XIII століть знайдені від церкви в сторону дитинця давнього міста Щекотина.

Тут же на території дитинця та боярського палацу давнього міста Щекотина знайдений точильний камінь, який міг бути в спожитку військово-рицарської дружини для загострення зброї, ножів та іншого реманенту[Св.5, 6].

Попередні пошуково-археологічні дослідження виявили на північ від дитинця давню міську церкву, яка орієнтовно розміщується - на північ її стіна - 30 метрів, на захід і схід - 40 метрів. На дитинцю виявлено незалежний прямокутник (орієнтовно церкву) розміром 30х40 метрів[Св.7]. Виявлено вхід у цей культовий об'єкт(церкву) з західної сторони.

Зі сторони дитинця стародавнього міста Щекотина, по периметру, виявлені вали також і від церкви, довжиною до 40 метрів[2,с.12-19]. Між дитинцем і церквою - 20 метрів. Орієнтовна площа, яка була досліджена і яка

характеризується як дитинець Щекотина - 800 квадратних метрів. В середині церква 30х40 метрів. Зі сторони дитинця захисний вал в різних місцях від 14 до 18 метрів висоти. Ширина валу в різних місця від 20 до 25 метрів(Св.7)[3,с.4].

Св. 5. 6. Точильний камінь, сторона А і Б знайдений на території дитинця давнього міста Щекотина.

Св.7. Вали навколо дитинця давнього міста Щекотина.

Слід наголосити, що археологічні артефакти та джерела з дослідженого міста Щекотина накопичились з середини XIX століття, які заклали дослідник Р. Ковшевич[4,с.72-78; с.160-171]. Перші ж фахові археологічні розкопки на дитинці давнього Щекотина були проведені у 1932 році археологом Ярослав Пастернаком. Археологом Я. Пастернаком було проведено ряд розрізів валу давнього Щекотина, досліджене одне напівземлякове житло з матеріалами, простежено залишки вимощеної дрібними каміннями доріжки вздовж внутрішньої сторони валу в північно-східній частині дитинця. Проте матеріали з розкопок та звіт про результати досліджень не збереглися, а опубліковані короткі повідомлення не дають повної уяви про місце розкопок валів та їх конструкцію. Незважаючи на це, зібраний матеріал дослідника є значним внеском у вивченні оборонних споруд давнього міста Щекотина[6,с.258-275;с.177].

У 1982 році розкопки у давньому Щекотині проводив археолог Орест Корчинський. Основну увагу він приділяв характеру будівництва оборонних укріплень дитинця та посаду городища. Дослідженнями встановлено, що внутрішня частина валів дитинця була заповнена глиною, максимальна товщина якої досягала 2 метрів. Під нею і до підосви валу йшов шар сірої глини та чорнозему. Аналогічні матеріали отримані також з оборонного валу посаду [5,с.12-32; с.2-8].

Дальше з 1987 року основний дослідник давнього Щекотина - львівський археолог Роман Чайка, який провів обміри площ та оборонної системи, ним прокладено ряд шурфів на дитинці та посаді, встановив культурний шар. Слід наголосити, що з 1998 року по 2002 роки археолог Роман Чайка проводив стаціонарні систематичні дослідження міста Щекотина та його ближніх околиць[13,с.17-19; с.152-153; с.2-7; с.91-107; с.23-25;с.156; с.91-107; с.17-19].

Сукупність досліджень XIX -XX століть, які сконцентровані в працях вище приведених вчених, зокрема львівського археолога Романа Чайки(1998-2002 рр.), власні дослідження у 2016-2017 роках, дають право охарактеризувати та проаналізувати складну оборонну систему давнього Щекотина. Отже за сукупністю проаналізованих археологічних джерел з досліджень вчених, передусім львівського археолога Романа Чайки, можна наголосити, що давнє місто Щекотин розташоване на південно-західній околиці села Глинське, на мисоподібному узгір'ї Волино-Подільської височини, відомого як Розточчя, що підноситься над долиною приблизно до 70 метрів. З мису прекрасно видно долину в західному, північному та східному напрямках, що давало змогу його мешканцям вживати необхідних заходів у випадку військових дій. При плануванні давнього міста Щекотина місцеві будівельники використали всі природні перешкоди для успішної оборони. Більше половини периметра сторін давнього міста Щекотина захищено природними укріпленнями - ярами. Крутизна схилів значно підсилювала оборонний потенціал фортифікаційних укріплень. Організація оборони давнього міста Щекотина, куди входять топографія, система і конструкція оборонних споруд, становила невід'ємну частину військово-інженерної справи його жителів[13,с.17-19; с.152-153; с.2-7; с.91-107; с.23-25;с.156; с.91-107; с.17-19; 14,с.4; с.4].

Аналіз сукупності джерел дає підставу наголошувати, як вважав і археолог Р. Чайка, що давнє місто Щекотин складається з двох частин: невеликого дитинця та посаду. Дитинець центральна частина городища, розташований у крайній західній частині виступу плато. Він має приблизно округлу форму розмірами 83 x 63 метрів і укріплений валом та ровом, які і тепер створюють враження давніх потужних укріплень. Найкраще зберігся вал в південно-західній частині дитинця. Загальна довжина його 65 метрів, висота з внутрішньої сторони по схилу валу - 6 метрів при ширині 3-4 метра. За валом з напільної сторони по всьому периметру пролягає рів приблизно 14 метрів від вершини валу до підосви рову, який відділяє площу дитинця від плато з найбільш доступної сторони. Зовнішня сторона валу дуже крута і має нахил до 40 градусів. Залишки валу (довжина 6 метрів, висота 1,5 метра від підосви площадки) простежуються і в західній частині дитинця. Це наводить на думку, що дитинець був огорожений валом з усіх сторін. Найімовірніше, в'їзд на дитинець був розташований в північно-східній частині дитинця, де простежується плавне вузьке пониження в північному напрямку до посаду городища[13,с.17-19;с.152-153;с.2-7; с.91-107;с.23-25; с.156;с.91-107;с.17-19;14,с.4;с.4].

Для вивчення конструкції земляного валу здійснено два вертикальних розрізи на протилежних його кінцях. Північно-східна частина оборонного об'єкта складається з дернового шару товщиною 0,20-0,25 метра від сучасної поверхні. Під ним залягає тонкий шар суглинку. Середина валу заповнена добре утрамбованою світлою глиною, максимальна товщина якої досягає 2 метрів. Під нею - шар сірої глини товщиною 0,30-0,40 метра, ще нижче - шар чорного чорнозему з прошарками згорілого дерева товщиною 0,20 метра. При розчищенні останнього виявлено фрагменти гончарного посуду VIII-X та XII-XIII століть. Зроблений розріз у південно-західній частині валу суттєво від попереднього не відрізняється, що, правда, тут не виявлено згорілого дерева. Це свідчить про те, що вал не мав дерев'яних конструкцій, а зафіксовані у попередньому розрізі залишки обгорілого дерева належали, очевидно, решткам вогнищ на давній поверхні. За 12 метрів на північний схід від дитинця, на північному краю мису був розташований посад. Це рівна площадка (тільки в західній частині внаслідок ерозійних процесів ґрунту частина її знищена), що має форму еліпса. Довжина його по осі північ-південь становить 212 метра, по осі схід-захід - 140 метра. Посад також був обведений валом і ровом. Довжина збереженої частини валу - 260 метра, висота його з зовнішньої сторони 0,5-1 метра, з внутрішньої - похилий. Біля південно-східної сторони валу пролягав рів шириною 2-4 метра та глибиною 2 метра.

Зачисткою стінки валу в західній частині посаду з'ясовано характер його будівництва. Верхній гумусований шар з дерновим покриттям залягає до глибини 0,2 метра від сучасної поверхні. Під цим шаром - глинистий прошарок сірого кольору товщиною 0,4-0,6 метра. Нижче простежено пласт глини (0,6-1 метра), під яким зафіксовано стародавню поверхню. Саме в цьому шарі виявлено декілька фрагментів гончарної кераміки, окремі вуглики та обмазку. Зібраний керамічний матеріал з площі посаду хронологічно відповідає знахідкам з культурного шару дитинця давнього міста Щекотина[13,с.17-19; с.152-153; с.2-7; с.91-107; с.23-25; с.156; с.91-107; с.17-19; 14,с.4;с.4].

Детальним обстеженням прилеглої до території давнього міста Щекотина виявлено ще один оборонний рубіж, який захищав дитинець та посад з південної сторони. Він розташований на відстані 106 метра південніше дитинця давнього

Щекотина. Загальна довжина валу становить 106 метра, висота з внутрішньої сторони 5 метра, з зовнішньої 8 метра. Своїми кінцями він поступово опускався до природних вузьких та стрімких ярів, які разом також утруднювали доступ до городища. Північна сторона валу частково зруйнована внаслідок побудови тут проїзду. У цьому місці було зроблено зачистку стінки валу. Під дерновим шаром в середині валу залягає шар глини, під якою простежено тонкий прошарок чорнозему, що відноситься до стародавньої поверхні. В стінці валу не виявлено жодних знахідок. З зовнішньої сторони валу був викопаний рів шириною 4-5 метра та глибиною 2 метра від сучасної поверхні. Отже, підводячи підсумки аналізу археологічного матеріалу попередніх досліджень, з налізу всіх накопичених археологічних джерел, передусім досліджень археолога Романа Чайки, можна відтворити систему оборонних споруд стародавнього міста Щекотина та техніку їх спорудження. Першою перепоною найбільш вразливої, південної сторони пам'ятки був споруджений глибокий рів з валом, який замикав систему оборонних валів дитинця та посаду. Споруджений він на значній відстані від дитинця, що давало можливість більше часу оперативніше підготуватись до основної оборони. Сам дитинець огорожений валом та глибоким ровом, які були побудовані майже по всьому периметру і становили другу перешкоду для нападників. На відміну від дитинця, посад мав значно менші за розмірами вали та рови. З фортифікаційної точки зору доволі складна на той час система оборонних споруд городища мала становити протидію для піхоти і кінноти противника. З одного боку значна крутизна схилів ярів та валів не давала противнику швидко форсувати центральну частину літописного міста, з другого - наявність чіткої системи оборонних укріплень давала перевагу обороні у веденні бойових дій. Отже під час досліджень площ давнього міста Щекотина передусім, дитинця, де проживала феодальна та військова знать, було виявлено ряд знахідок озброєння ближнього бою - вістря списів, бойові сокири та вістря стріл, що свідчать про високий військовий рівень озброєння щекотинських воїнів[13,с.17-19; с.152-153; с.2-7; с.91-107; с.23-25; с.156; с.91-107; с.17-19; 14,с.4; с.4]. Також на території дитинця давнього міста Щекотина у 2016-2017 роках знайдена ліпна кераміка IX-X століть притаманна для Великої Білої Хорватії - племінного об'єднання хорватів, яке утворило в IX столітті на території Прикарпаття та Карпат Хорватське князівство, епіцентром якого було місто Перемишль[14,с.4; с.4. Св. 8. 9].

Дослідженнями у 2016-2017 роках виявлена кераміка, яка засвідчує, що місто Щекотин уже в IX-X столітті був також і значним ремісничим центром, і спеціалізувався, зокрема по виготовленню і збуту гончарних виробів. Сама назва поблизу села Глинське звідкіля привозили в ремісничі майстерні давнього Щекотина глину для виготовлення гончарних виробів, близькість знайденого виробу з сировинним місцевим матеріалом, глиною з якої виготовлений цей гончарний посуд, який датується IX-X століттями нашої ери, цьому яскраве свідчення[8,с.4; 9,с.5;10,с.5; 14,с.4; с.4].

Отже, у висновок статті наголошу, що давнє місто Щекотин, був одним з найбільших давньоукраїнських міст, що з'єднував торгово-економічну та політичну систему Великої Білої Хорватії. Уже в IX-X століттях Щекотин був торгово-економічним, культурним супутником столичного міста Перемишля. Не виключено, що місто давнє місто Щекотин в цей час мав торгово-економічні, культурні зв'язки з Прагою, Краковом на заході, Володимиром, Києвом на сході, Галичем у Подністров'ї, так із з іншими містами як Волині, Київщини так і Західної, Південної та Східної Європи, що потребує подальшого в першу чергу, детального археологічного дослідження...[14,с.4; с.4].

Св. 8. Хорватська ліпна кераміка IX-X століть знайдена на території дитинця давнього міста Щекотина(А).

Св. 9. Хорватська ліпна кераміка IX-X століть знайдена на території дитинця давнього міста Щекотина(Б).

У висновок дослідження наголошу, виявлені залізні та гончарні старожитності на території давнього міста Щекотина в 2017 році можна віднести до періоду Великої Білої Хорватії VIII-X століть, а це дає право наголошувати, що давнє місто Щекотин було уже у IX-X століттях значним торгово-економічним, можливо і боярським центром міської системи Центрально-Східної Європи[1,с.23-56; 4,с.72-78; 5,с.3-38; 6,с.258-275] відомої з ранніх польських та давньоукраїнських літописів під назвою «Червенські міста»...[11,с.91-100; 12,с.151; 14,с.4; с.4].

На території дитинця та у валах і роках також виявлені старожитності схожі до старожитностей IX-XIII століть які знайдені на території Перемишльської Русі[5,с.3-28], а це значить, що боярський торгово-економічний центр Щекотин в своїй торгово-економічній, культурній та політичній діяльності в цей стародавній час орієнтувався на столичний центр Великої Білої Хорватії, місто Перемишль[5,с.3-30; с.2-8]. Археологічні старожитності XII-XIII століть, які слід відносити до епохи розквіту давнього міста Щекотина, що відтворена в Галицько-Волинському літописі під 1242 роком, які відносяться також до торгово-економічного впливу нового столичного центру Прикарпаття і Подністров'я, міста Галича[12,с.151].

У висновок статті наголошу, що в ході наукової експедиції «Давній Щекотин 2017р.» були знайдені уламки скам'янілого дерева, яке приблизно датується 10-20 мільйонів років до нашої ери[14,с.4; с.4. Св.10-14].

Св. 10-14. Уламки скам'янілого дерева. 10-20 млн. років до нашої ери знайдені на території давнього Щекотина.

Список використаних джерел та літератури:

1. Віктор Ідзьо. Європейська релігійна культура та зародження, становлення і розвиток християнства на території України. Наукове видання. - Львів, Видавництво Університету «Львівський Ставропігійон», 2016р. - 546с.
2. Віталій Конопля, Зиновій Яворівський. Нова Скварява. Пам'ятки археології. - Львів "Новий час", 2003. - 48с.
3. Крізь віки. Місто часів Руси-України Щекотин відкриває свої сторінки. - Відродження. Народний часопис Жовківщини. - Жовква, 2001р. - №25 (1149), 4 серпня. - С.4.
4. Міста і міське життя в стародавній Україні-Русі в IX-XIII століттях. - В кн.: Віктор Ідзьо. Українська держава в IX-XIII століттях. Львів, 2015р. - С.72-78.
- Р. Ковшевич. Исследование местоположения старинного города Руси Галицкой Щекотова или Щекотина // Научный сборник, издаваемый Литературным обществом Галицко-русской Матици. - Львов, 1865. - С.161-170.
5. Віктор Ідзьо. Стародавній Перемишль (IX-XIIст.): зародження та становлення української християнської релігійної культури на Сяні. - Львів "Сполом", 2010. - 40с.
- Орест Корчинський. Звіт про археологічні дослідження давньоруського заgonу по вивченню городищ Львівщини у 1982 р. (Рукопис зберігається в архіві Інституту народознавства ПАН України). - Львів, 1983. - С.2-8.
6. Віктор Ідзьо. Міста і міське життя в стародавній Україні-Русі в IX-XIV століттях. - В кн.: Віктор Ідзьо. Українська держава в IX-XIV століттях. Вид. 2. - Івано-Франківськ "Сімік", 2014р. - 754с. - С. 258-275.
- Ярослав Пастернак. Перші археологічні розкопки. // Богословія. - Львів, 1936. - Т. XIV. - Кн. 2-3. - С.177.
7. Віктор Ідзьо. Галицьке Королівство 1215-2015рр. - Львів, 2015р. - 888с.
8. Віктор Ідзьо. Визначна пам'ятка історії та християнської культури Галицької Русі. Відродження. Народний часопис Жовківщини. - №20, 8 червня 2017р. - С.4.
9. Віктор Ідзьо. Визначна пам'ятка історії та християнської культури Галицької Русі. Відродження. Народний часопис Жовківщини. - №22, 22 червня 2017р. - С.5.
10. Віктор Ідзьо. Стародавнє місто Щекотин. Відродження. Народний часопис Жовківщини. - №4, 2 лютого 2017р. - С.4.
11. Роман Чайка. До питання історіографії та попередніх досліджень літописного городища Щекотина. - Львів: НВФ "Українські технології", 1999. - С.91-100.
12. Руський Літопис (Переклад з давньоруської Махновця Л.). - Київ. - Вид. "Дніпро", 1989. - С.151.
13. Роман Чайка. Археологічні дослідження в зонах меліоративних робіт Львівського облводгоспу в 1987 р. (Рукопис зберігається в музеї археології ЛНУ ім.І.Франка). - Львів, 1988. - С.17-19.
- Роман Чайка. Розкопки літописного Щекотина // Археологічні відкриття в Україні 1997-1998 рр. - К.: В-во Інститут археології ПАНУ, 1998. - С.152-153.
- Роман Чайка. Давнє минуле Глинська (літописний Щекотин) // Археологічні джерела Львівщини. - Львів Буклет., 1999. - С.2-7.
- Роман Чайка. Давньоруське місто Щекотин // Історична і культурна спадщина Жовкви та Жовківщини. - Жовква, 1999. - С. 17-19.
- Роман Чайка. До питання історіографії та попередніх досліджень літописного городища Щекотин // Львівський археологічний вісник. - Львів, 1999. № 1. - С.91-107.
- Роман Чайка. Дослідження городища літописного Щекотина // Збірник доповідей і повідомлень. - Жовква, 1999. - С.23-25.
- Роман Чайка. Нові матеріали з літописного городища Щекотин // Археологічні відкриття в Україні 1998-1999 рр. - К.: ІА НАН України, 1999. - С.156.
- Роман Чайка. До питання історіографії та попередніх досліджень літописного городища Щекотина. - Львів: НВФ "Українські технології", 1999. - С.91-100.
- Роман Чайка. Давньоруське місто Щекотин: проблеми, дослідження та музеєфікація // Матеріали науково-практичного семінару "Історична та культурна спадщина Жовкви та Жовківщини: нові дослідження". 2001. - С. 17-19.
14. Віктор Ідзьо. Стародавнє місто Щекотин. Відродження. Народний часопис Жовківщини. - №4, 2 лютого 2017р. - С.4.
- Віктор Ідзьо. Експедиція "Давній Щекотин" 2017р. Відродження. Народний часопис Жовківщини. - №38, 12 жовтня 2017р. - С.4.

Автор: доктор історичних наук, професор, академік Академії Наук Вищої Школи України,
Лауреат наукової Премії ім. академіка Івана Крип'якевича,
Лауреат Міжнародної наукової Премії ім. Короля Данила Галицького,
Завідувач Кафедрою Українознавства, директор Інституту Східної Європи.
Віктор Святославович Ідзьо